

ALEKSANDRA PRONIŃSKA
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Dewerbalne nazwy osobowych wykonawców czynności we włoskiej leksyce specjalistycznej. Wybrane aspekty przekładu na język polski

Deverbal Agentive Nouns in the Italian Specialized Lexis: Selected Aspects of Translation into Polish

Abstract

The aim of the article is to present the specificity of translating a selected group of Italian specialized terms into Polish. The set of terms that are the subject of analysis, determined on the basis of two basic criteria (formative and semantic), creates a class of lexical units with the same categorical value. Based on the formative criterion, the group of the studied initial terms in Italian was preliminarily narrowed down to the deverbal formations from the following participial forms of verbs: an active adjectival participle (*affiliante*), a passive adjectival participle (*affiliato*) and an adverbial participle (*affiliando*). The second of the mentioned criteria (semantic) limited the scope of the linguistic material examined in this study to the category of agentive nouns (names of personal doers); since the function of the doer *sensu stricto*, definable by the paraphrase “the one that performs the action indicated by the verb,” occurs essentially in derivatives of the first type, *i.e.* formed from the active adjectival participle, *adottante* “chi adotta” (“adopting, choosing”), the analysis was limited to this group of formations. The proposed contrastive analysis is an attempt to determine potential regularities and mechanisms in the translation of this group of terms into Polish.

Keywords: agentive nouns, participle, specialized term, substantivization, dictionary equivalent

1. Wprowadzenie

Celem artykułu jest próba przedstawienia typowych schematów przekładu na język polski wybranej grupy włoskich jednostek leksykalnych funkcjonujących w słownictwie specjalistycznym. Podjęcie analizy kontrastywnej polegającej na wskazaniu regularności i powtarzalnych mechanizmów przekładowych, których znajomość znacznie ułatwia i przyspiesza proces tłumaczenia, jest uzasadnione przede wszystkim

kim względami praktycznymi: ograniczonym dostępem do słowników specjalistycznych, tematycznych i branżowych (z powodu stosunkowo niewielkiej ilości opracowań leksykograficznych dla badanej pary języków)¹ oraz specyfiką analizowanej klasy leksemów, które nie zawsze posiadają status jednostek słownikowych.²

Zaproponowana analiza ma charakter jednokierunkowy i dotyczy ustalenia typologii polskich odpowiedników terminologicznych dla włoskich leksemów obejmujących dewerbalne nazwy osobowych wykonawców czynności utworzone w wyniku substancytywizacji imiesłowowych form czasownika. Przedstawione w części analitycznej artykułu modele przekładowe, pomocne w procesie tworzenia polskich ekwiwalentów dla nieuwzględnionych w dwujęzycznych słownikach leksemów, zostały wyselekcjonowane w oparciu o analizę rozwiązań odnotowanych w dostępnych źródłach leksykograficznych dla analogicznej kategorii jednostek lekсыkalnych o charakterze terminologicznym.

Zastosowana metoda badawcza zakłada zgromadzenie i analizę całego materiału językowego wyłącznie w oparciu o opracowania leksykograficzne (jedno- i dwujęzyczne słowniki ogólne i specjalistyczne), bez odwoływania się do konkretnych realizacji tekstowych.³ Takie podejście ma na celu uwzględnienie wyłącznie ustabilizowanych i w pełni zleksykalizowanych jednostek słownikowych z pominięciem okazjonalnych użyc tekstowych.⁴

2. Wstępne kryteria selekcji materiału językowego

Aby zapewnić możliwie najpełniejszą i reprezentatywną analizę kategorii dewerbalnych nazw osobowych wykonawców czynności funkcjonujących we włoskiej leksyce specjalistycznej zrezygnowano z wyboru konkretnej dziedziny i – przy tworzeniu wyjściowego korpusu badawczego – uwzględniono wszystkie leksemę włoskie opatrzone kwalifikatorem sygnalizującym przynależność do lekсыki specjalistycznej.⁵

- 1 Przegląd współczesnych słowników włosko-polskich i polsko-włoskich przedstawia Urszula Gnyś (2018). W niniejszym badaniu – spośród istniejących dwujęzycznych słowników specjalistycznych – wykorzystane zostały cztery pozycje, w których odnaleziono polskie ekwiwalenty terminologiczne włoskich jednostek lekсыkalnych stanowiących wstępny korpus badawczy: *Słownik prawniczy włosko-polski* (dalej: SPWP), *Słownik terminologii prawniczej włosko-polski, polsko-włoski* (dalej: STP), *Leksykon terminów prawniczych* Barbary Turchi oraz *Dizionario polacco-italiano del codice civile polacco* Jerzego Koniecznego.
- 2 Poddane analizie jednostki lekсыkalne, będące wynikiem bezafiksanej substancytywizacji imiesłowów z zachowaniem znaczenia i formy wyrazowej tych ostatnich (typu *badante, arrestato, stipendiato, battezzando* w funkcji rzeczownika identyczne z imiesłowowymi formami czasowników *badare, arrestare, stipendiare, battezzare*), chociaż występują w konkretnych realizacjach tekstowych, często mają charakter doraźny i nie są rejestrowane w słownikach.
- 3 W niniejszym opracowaniu, poza wymienionymi wcześniej specjalistycznymi słownikami dwujęzycznymi, odwołuję się do *Wielkiego słownika włosko-polskiego* (dalej: WSWP). W przypadku słowników włoskich korzystam z *Dizionario italiano* De Mauro (dalej: DM), online: <http://dizionario.internazionale.it> oraz *Vocabolario Treccani*, online: <http://www.treccani.it/vocabolario/>.
- 4 Wyniki analogicznego badania (o węższym zakresie dziedzinowym) zostały przedstawione w artykule zatytułowanym *Morfologia lessicale e participio presente nel linguaggio giuridico: un approccio contrastivo italiano/polacco* (Pronińska 2017). Przeprowadzone badanie dotyczyło odimiesłowowych terminów stosowanych we włoskim języku prawniczym na określenie uczestników czynności prawnych i było w całości oparte na korpusie pochodzącym z włoskich tekstów normatywnych (materiał językowy obejmujący 150 jednostek lekсыkalnych został wyekscerpowany z włoskiego kodeksu cywilnego).
- 5 Podczas wstępnej selekcji materiału językowego uwzględnione zostały wszystkie włoskie leksemę rzeczownikowe oznaczone kwalifikatorem TS (tecnico-specialistico) w słowniku DM (w łącznej ilości 39642 jednostek). Następnie, zawężając kryte-

Tak szerokie podejście – uwzględniające terminologię różnych dyscyplin specjalistycznych – wymagało jednak doprecyzowania klasy badanych jednostek leksykalnych przez zastosowanie dodatkowo kryterium gramatycznego i funkcjonalno-semantycznego.

W oparciu o kryterium gramatyczne dokonano wstępnej selekcji materiału leksykalnego, zawężając go do jednego typu formacji słowotwórczych: utworzonych od imiesłowowych form czasownika rzeczownikowych derywatów paradygmatycznych odnoszących się wyłącznie do desygnatów osobowych (typu rzeczownik *adottante* od *adottante* [imiesłów przymiotnikowy czynny czasownika *adottare*], rzeczownik *adottato* od *adottato* [imiesłów przymiotnikowy bierny czasownika *adottare*], rzeczownik *adottando* od *adottando* [imiesłów przysłówkowy czasownika *adottare*]).⁶ W oparciu o kryterium semantyczno-funkcjonalne, natomiast, zgromadzony na potrzeby tego badania materiał leksykalny został ograniczony do derywatów paradygmatycznych, których desygnat wskazuje osobowego wykonawcę czynności (agensa), definiowalnych za pomocą parafrazy ‘ten, kto wykonuje czynność wskazaną przez czasownik’ (typu *adottante* / *affiliante* ‘ten, kto adoptuje / przysposabia (dziecko)’; *battezzante* ‘ten, kto udziela chrztu’; *stipulante* ‘ten, kto zawiera umowę’). W korpusie nie zostały uwzględnione formacje nie-agentywne, będące wynikiem substancywizacji form imiesłowowych, ale wskazujące osobowego odbiorcę czynności (pacjensa), typu *adottando* ‘dziecko (wybrane) do adopcji’ lub *adottato* ‘dziecko adoptowane’.⁷ W konsekwencji kryterium semantyczno-funkcjonalne zasadniczo ograniczyło uwzględnioną klasę włoskich leksemów do derywatów paradygmatycznych od imiesłowu przymiotnikowego czynnego. Dla zachowania spójności opisu w tym opracowaniu celowo nie zostały uwzględnione substancywizacje innych postaci imiesłowu, w tym również te (stosunkowo nieliczne) dopuszczające interpretację agentyw-

ria wyszukiwania wyłącznie do leksemów tożsamyh z formami imiesłowowymi, wyłoniono 867 rzeczowników potencjalnie odimiesłowowych, które poddano analizie pod kątem zgodności z przyjętym kryterium słowotwórczym i semantycznym.

- 6 W języku włoskim proces słowotwórczy, w wyniku którego dochodzi do zmiany funkcji syntaktycznej wyrazu pochodnego w stosunku do podstawy słowotwórczej (przeniesienia do innej części mowy) bez użycia morfemów słowotwórczych (jak w przytoczonych w tekście przykładach substancywizacji form imiesłowowych czasownika *adottare*: *adottante* ‘adoptujący (dziecko)’, *adottando* ‘dziecko (wybrane) do adopcji’ i *adottato* ‘adoptowany, dziecko adoptowane <przysposobione>’) przy jednoczesnej zmianie paradygmatu fleksyjnego (dla cytowanych przykładów odpowiednio fleksji rzeczownikowej z uwzględnieniem liczby i rodzaju: *adottante/i*, *adottando/i* *adottanda/e* oraz *adottato/i* i *adottata/e*), jest określane mianem konwersji (*conversione*). W pracach polskich językoznawców-italianistów na określenie opisanego zjawiska słowotwórczego pojawiają się terminy: *derywacja niewłaściwa* / *konwersja* (por. Kwapisz-Osadnik 2012: 139) i *derywacja bezafiksalna* / *niewłaściwa* (Widłak 1999: 30–31). W tej pracy używam terminów *derywacja paradygmatyczna* i *derywat paradygmatyczny*, którymi – zgodnie z polską tradycją terminologiczną i definicją dopracowaną przez Krystynę Waszakową – określam odpowiednio: „relację słowotwórczą, w której w roli formalnego wykładnika zależności między wyrazem motywującym a motywowanym występuje nie morfem słowotwórczy (ściślej, sufiks), ale morfemy fleksyjne, tzw. końcówki fleksyjne paradygmatu, według którego odmienia się derywat” oraz „wyraz, który podstawowo różni się od wyrazu motywującego właśnie paradygmatem fleksyjnym” (Waszakowa [1993] 1996: 21–22).
- 7 W strukturze predykatowo-argumentowej analizowane leksemy występują w roli subiekta i odpowiadają pozycji pierwszego argumentu predykatów wieloargumentowych. Nieuwzględnione w tej pracy jednostki leksykalne (z wyjątkiem nielicznych przypadków) pełnią rolę drugiego argumentu predykatów czynnościowych, występując w funkcji obiektu czynności wyrażonej czasownikiem. Szczegółowo o wyrażanej przez derywaty roli semantycznej argumentów (subiekt, obiekt) traktują m.in. Grzegorzyczkowa i Puzynina ([1984] 1999: 377–383), Waszakowa ([1993] 1996: 36–49).

na (por. religijne znaczenia leksemów *comunicante* ‘przyjmujący komunię’/ *comunicando* ‘przystępujący do komunii’/ *comunicato* ‘przyjmujący komunię’ w WSWP).⁸

Zbiór stanowiących przedmiot analizy włoskich jednostek leksykalnych o charakterze terminologicznym, wyznaczony na podstawie dwóch zasadniczych kryteriów (słowotwórczego i semantyczno-funkcjonalnego), utworzył jednorodną klasę leksemów o tej samej wartości kategoryjnej: nazw osobowych wykonawców czynności (*nomina agentis*), reprezentujących różne dziedziny specjalistyczne i wyekscerpowanych w całości z włoskich słowników jednojęzycznych.⁹

3. Imiesłów jako część mowy

Polski termin *imiesłów* odnoszący się do obu form (przymiotnikowej i przysłówkowej) ma charakter hiperonimu w stosunku do ekwiwalentów terminologicznych w języku włoskim, który dysponuje odrębną nazwą na określenie każdej z postaci imiesłowu: *participio* jako odpowiednik imiesłowu przymiotnikowego i *gerundio* jako odpowiednik imiesłowu przysłówkowego. Dla każdej postaci imiesłowu wyróżnia się odpowiednio dwie formy: imiesłowu przymiotnikowego czynnego (*participio presente: scrivente* ‘piszący’) i biernego (*participio passato: scritto* ‘napisany’) oraz imiesłowu przysłówkowego współczesnego (*gerundio presente: scrivendo* ‘pisząc’) i uprzedniego (*gerundio passato: avendo scritto* ‘napisawszy’).

Imiesłów, określaný jako nieosobowa forma czasownika, budzi wątpliwości dotyczące jego przynależności do części mowy. Rozbieżności w sposobie klasyfikacji imiesłowu w obrębie klas leksemów o wspólnych cechach semantycznych, fleksyjnych i składniowych, występują w obu językach. W tradycyjnych ujęciach, zarówno polskich, jak i włoskich, imiesłów jest włączony do kategorii czasownika w ramach nieosobowych form czasownikowych i nie stanowi odrębnej części mowy. Jednak nawet szkolne gramatyki zwracają uwagę, że sama nazwa (zarówno *participio*, jak i *imiesłów*) wyraźnie wskazuje na bliski związek tych postaci czasownika z formami nominalnymi. Włoskie *participio* (z łac. *participium*), którego nazwa sugeruje udział w obu kategoriach (werbalnej i nominalnej), realizuje typowe kategorie gramatyczne czasownika (czas, aspekt) oraz rzeczownika (liczbę, rodzaj). Analogiczne skojarzenie nasuwa interpretacja polskiej nazwy *imiesłów* (od wyrazów *imię* i *słowo*), która wzięła się stąd, że „imiesłów ma formę przymiotnika, należącego do imion, ale pełni funkcję czasownika, nazywanego dawniej słowem” (Podlaska & Płóciennik 2002: 98). Polski imiesłów, podobnie jak włoskie *participio*, również zachowuje niektóre kategorie gramatyczne właściwe czasownikom osobowym (stronę, czas, aspekt) i niektóre właściwe nominalnym częściom mowy (liczbę, rodzaj, przypadek). Obok ujęć reprezentowanych w tradycyjnych gramatykach – w obu językach – istnieją próby innych rozwiązań i propozycje odrębnej klasyfikacji imiesłowu w ramach części mowy. W języku włoskim podkreśla się istnienie continuum pomiędzy formami nominalnymi a czasownikowymi i sytuuje formy *participium* pomiędzy czasownikiem a rzeczownikiem, używając dwóch różnych określeń w odniesieniu do form imiesłowowych: nieosobowe formy czasownika (*modi indefiniti*) i nominalne formy czasownika (*forme nominali*). W języku polskim, obok tradycyjnej, istnieje też propozycja klasyfikacji form imiesłowowych Zygmunta Saloniego (1998), według której żąd-

8 Problematiczny charakter tej kategorii leksemów potwierdzają błędne interpretacje semantyczne (jak w przypadku leksemu *adottando*, który został zinterpretowany jako wskazujący na wykonawcę czynności i – w konsekwencji – oddany w języku polskim odpowiednikiem ‘przysposabiający <adoptujący>’ [SPWP]).

9 Zasadnicza część korpusu włoskiego pochodzi ze słownika DM.

na z form imiesłowu nie wchodzi w skład czasownika. W binarnej klasyfikacji części mowy (na odmienne i nieodmienne), autorstwa polskiego językoznawcy, imiesłów przymiotnikowy wchodzi w skład klasy przymiotników, natomiast imiesłów przysłówkowy został zaliczony do klasy przysłówków (Saloni 1998: 94, 100).

4. Imiesłowowe nazwy wykonawców czynności: analiza leksykograficzna

Wśród językoznawców brak jest zgodności w interpretacji procesów słotwórczych niektórych dewerbalnych formacji rzeczownikowych tożsamyh z formami imiesłowu. Część lingwistów uznaje je za derywaty paradygmatyczne od imiesłowu przymiotnikowego czynnego (typu rzeczownik *cantante* od *cantante* [imiesłów przymiotnikowy czynny czasownika *cantare*]),¹⁰ natomiast inni skłaniają się ku interpretacji, według której formy imiesłowu przymiotnikowego czynnego i rzeczownika są wynikiem dwóch niezależnych od siebie procesów słotwórczych: powstały autonomicznie od tej samej czasownikowej podstawy słotwórczej (typu rzeczownik *cantante* od czasownika *cantare* i *cantante* [imiesłów przymiotnikowy czynny od tego samego czasownika] (por. Dardano 2009: 78).¹¹

Imiesłów przymiotnikowy czynny należy do kategorii aktywnych słotwórczo również we współczesnym języku włoskim: językoznawcy podkreślają przede wszystkim jego produktywność w leksyce specjalistycznej przy tworzeniu terminów techniczno-naukowych i paranaukowych odnoszących się do desygnatów nieosobowych (Dardano 2009: 78; Lo Duca 2004: 357). Pod względem semantyczno-funkcjonalnym imiesłów przymiotnikowy czynny tworzy dwa typy wyrazów pochodnych z desygnatem nieosobowym: (i) należące do kategorii *nomina instrumenti* wyrazy wskazujące narzędzia i urządzenia (typu *stampante*, *abbagliante*, *natante*) oraz (ii) nazwy substancji (szczególnie w terminologii chemicznej) i produktów chemicznych, kosmetyków i środków farmaceutycznych (typu *abbronzante*, *calmante*, *conservante*, *disinfettante*, *dolcificante*), które charakteryzują się pełną przejrzystością słotwórczą (Lo Duca 2004: 372). Odrębną kategorię stanowią derywaty paradygmatyczne z desygnatem osobowym, wśród których znajdują się interesujące nas formacje wskazujące wykonawców czynności (*nomina agentis*).¹²

Ze wstępnego korpusu badawczego, na który złożyły się leksemy rzeczownikowe tożsame z formami imiesłowu przymiotnikowego czynnego wyekscerpowane ze słownika DM, wyeliminowano – w oparciu o kryterium językowe – wszystkie jednostki leksykalne (i) niepochodzące od imiesłowu (typu

10 Przy opisie odczasownikowych derywatów przymiotnikowych Dardano (2009: 81–82) zwraca uwagę na istnienie przymiotników, które można traktować jak etap przejściowy w tworzeniu formacji rzeczownikowych na *nte* (typu *dipendere* → (*lavoratore*) *dipendente* [przymiotnik] → *dipendente* [rzeczownik]).

11 Wśród formacji dewerbalnych, tożsamyh z imiesłowem przymiotnikowym czynnym (*nte*), Luraghi (1999) wyróżnia wyrazy pochodne używane wyłącznie (i) czasownikowo (*riguardante*), (ii) przymiotnikowo (*affascinante*, *obbediente*) i (iii) rzeczownikowo (*aiutante*, *commerciantente*, *stampante*) oraz te, które mogą być używane zarówno w funkcji przymiotnika, jak i rzeczownika z różną częstotliwością, odpowiednio: (i) w funkcji atrybutywnej ([*faro*] *abbagliante*, [*prodotto*] *disinfettante*) i (ii) w funkcji modyfikatora rzeczownika ([*ufficiale*] *comandante*, [*corpo*] *insegnante*) (por. Ricca 2004: 430).

12 Kategoria *nomina agentis* (z osobowym desygnatem) jest reprezentowana (obok formacji odczasownikowych) również przez formacje denominalne zakończone na *nte*, typu *bracciantente*, *comiziantente*, *cabinante* utworzone od rzeczowników *braccio*, *comizio*, *cabina* (por. Lo Duca 2004: 213–214), nieuwzględnione w tym opracowaniu.

bracciante, comiziante, cabinante) i (ii) nienależące do słownictwa specjalistycznego.¹³ W konsekwencji w zgromadzonym korpusie znalazły się rzeczownikowe derywaty paradygmatyczne od imiesłowu przymiotnikowego czynnego funkcjonujące we włoskim słownictwie specjalistycznym. Przynależność do terminologii specjalistycznej ustalono w oparciu o zastosowane w słowniku kwalifikatory sygnalizujące przynależność leksemu do dziedzin specjalistycznych.¹⁴

Eliminacja leksemów, które nie miały charakteru terminologicznego, i uwzględnienie jednostek lekсыkalnych opatrzonych we włoskim słowniku kwalifikatorem dziedzinowym TS (*tecniczo-specjalistyczny*) pozwoliło: (i) w odniesieniu do całej badanej klasy leksemów odimiesłowowych – na określenie przybliżonej relacji ilościowej pomiędzy jednostkami z osobowym i nieosobowym desygnatem i (ii) w odniesieniu do klasy leksemów obejmujących jednostki z osobowym desygnatem – na określenie wstępnej specyfiki tej grupy leksemów oraz ustalenie dziedzin specjalistycznych, w których udział odimiesłowowych jednostek wskazujących na osobowego wykonawcę czynności jest największy.

Na łączną liczbę 248 jednostek lekсыkalnych wyekscerpowanych ze słownika DM reprezentujących obie klasy formacji odimiesłowowych (z osobowym i nieosobowym desygnatem) składają się: (i) 142 leksemu wskazujące wyłącznie nieosobowy desygnat (57,3%), (ii) 70 leksemów wskazujących wyłącznie osobowy desygnat (28,2%) oraz (iii) 36 leksemów dopuszczających obie interpretacje, tj. zarówno osobowy, jak i nieosobowy desygnat (14,5%).¹⁵ Przeprowadzone badanie ma charakter poglądowy i daje wyniki przybliżone ze względu na występowanie stosunkowo licznych jednostek, które dopuszczają użycia zarówno w odniesieniu do osobowych, jak i nieosobowych desygnatów (typu *ratificante* w znaczeniu prawn. ‘che, chi ratifica’, *versante* w znaczeniu bank. ‘chi, che effettua un versamento’, *girante* w użyciu ekon. bank. w odniesieniu do osoby ‘indosant, zyran’ i *girante* w znaczeniu tech. mech. w odniesieniu do urządzenia ‘wirnik’) oraz ze względu na występowanie tożsamy formalnie leksemów homonimicznych realizujących różne znaczenia (typu *legante 1* wskazujący na osobowego wykonawcę czynności w znaczeniu prawn. ‘testator’ i *legante 2* realizujący znaczenia specjalistyczne z zakresu budownictwa, gastronomii, chemii, metalurgii czy przemysłu włókienniczego).¹⁶

Z kategorii jednostek z osobowym desygnatem, obejmującej łącznie 106 leksemów rzeczownikowych, zostały wyeliminowane terminy o charakterze silnie zlekсыkalizowanym, w których związek z pierwotnym znaczeniem wskazującym na wykonawcę czynności uległ zatarciu (typu *flagellante* hist. rel.

13 Wyeliminowano wszystkie leksemu ogólne, pozostawiając wyłącznie jednostki lekсыkalne opatrzone kwalifikatorem wskazującym na użycia terminologiczne przynajmniej w jednym ze znaczeń danego leksemu. W konsekwencji wyeliminowane zostały wszystkie leksemu nieterminologiczne, które w większości są formami na tyle zlekсыkalizowanymi, że ich pochodzenie od imiesłowu jest prawie niezauważalne dla przeciętnego użytkownika języka i posiadają utrwalone odpowiedniki lekсыkalne w języku polskim, dzięki czemu nie stwarzają problemów przekładowych, np. *cantante* (‘piosenkarz’), *emigrante* (‘emigrant’) itp.

14 W przypadku wątpliwości dotyczących uznania specjalistycznego charakteru danego leksemu o zaliczeniu danej jednostki do słownictwa specjalistycznego decydował typ kwalifikatora zastosowany w słowniku DM (dot. m.in. kwalifikacji leksemu *badante* we włoskich źródłach lekсыkograficznych).

15 W badaniu uwzględnione zostały leksemu realizujące przynajmniej jedno znaczenie specjalistyczne. W konsekwencji przytoczone dane ilościowe odnoszą się wyłącznie do ilości jednostek lekсыkalnych rejestrowanych w pozycji wyrazu hasłowego i nie uwzględniają liczby wszystkich analizowanych znaczeń terminologicznych poszczególnych jednostek.

16 Analiza jednostek terminologicznych z nieosobowym desygnatem w pełni potwierdziła wspomnianą już produktywność tej grupy leksemów w tworzeniu terminów specjalistycznych stosowanych współcześnie na określenie narzędzi i urządzeń oraz substancji chemicznych i produktów farmaceutycznych, spożywczych, kosmetycznych.

‘biczownik, flagelant’, *cercante* kość. ‘kwestarz’, *protestante* rel. ‘protestant,-ka’, *aiutante* wojsk. ‘adiutant’ [WSWP]) oraz terminy, które nie oznaczają wykonawcy czynności (typu *soccombente* w znaczeniu prawn. ‘strona przegrywająca proces’ [WSWP, SPWP]). W konsekwencji w docelowym korpusie badawczym pozostały wyłącznie nazwy wskazujące na osobowych wykonawców czynności interpretowane jako „ten, kto wykonuje czynność wskazaną przez czasownik”. Analiza nazw wykonawców czynności pod kątem przynależności do poszczególnych dziedzin specjalistycznych potwierdziła zdecydowaną przewagę ilościową terminów z zakresu prawa. Uwzględniając łącznie wszystkie dziedziny prawa (w szczególności prawo cywilne, administracyjne, karne, kościelne), terminy te stanowią ponad połowę wszystkich zgromadzonych w korpusie. Stosunkowo licznie reprezentowane są również terminy z zakresu ekonomii, bankowości, finansów (typu *girante* ‘żyrant’, *mutuante* ‘pożyczkodawca’, *ordinante* ‘zleceniodawca’) oraz terminy oznaczone kwalifikatorem wskazującym na związek z biurokracją, zarządzaniem (typu *richiedente*, *scrivente*, *verbalizzante*). Pozostałą część stanowią określenia nazywające osobowych wykonawców czynności z różnych dziedzin, w tym religii, polityki i pojedyncze przykłady z innych (typu kość. *ordinante* ‘biskup udzielający święceń, ordynant’ [WSWP], polit. *interpellante* ‘interpelant, interpelator’ [WSWP], polit. *interrogante* ‘osoba zgłaszająca <składająca> interpelację’ [WSWP]).

5. Analiza porównawcza

W przypadku opisanej grupy włoskich terminów wyjściowych, aby zrealizować teoretyczne założenie, zgodnie z którym „istota tłumaczenia terminów dokonuje się na poziomie jednostek leksykalnych i polega na zastąpieniu terminu w języku oryginału terminem w języku przekładu” (Kozłowska 1995: 93), tłumacz w wielu wypadkach musi samodzielnie utworzyć właściwy ekwiwalent terminologiczny w języku polskim. Wychodząc z założenia, że analiza jest nastawiona na ustalenie powtarzalnych schematów i mechanizmów pomocnych w tłumaczeniu na język polski analogicznych jednostek terminologicznych przeanalizowano – pod kątem polskich odpowiedników terminologicznych – kategorię odmiesłowowych nazw wykonawców czynności, uwzględniając terminy przynależne do różnych dziedzin specjalistycznych. W wyniku analizy leksykograficznej wyselekcjonowano grupę obejmującą 69 terminów włoskich, których przynajmniej jedno ze znaczeń specjalistycznych zostało odnotowane w uwzględnionych słownikach dwujęzycznych (wyszczególnionych we wstępie). W badanej grupie terminów oznaczających utworzone od imiesłowu przymiotnikowego czynnego nazwy wykonawców czynności (definiowalne za pomocą parafrazy „ten, kto wykonuje czynność wskazaną przez czasownik”) wyróżniono dwa typy zastosowanych ekwiwalentów słownikowych o charakterze (i) terminologicznym i (ii) opisowym.

Pierwszy z nich odnosi się do sytuacji, w której język polski dysponuje ekwiwalentem terminologicznym niezależnym od formy imiesłowowej (typu *accettante* bank. ‘akceptant’ [STP], *addebitante* ‘wierzyciel’ [WSWP], *appaltante* pr. cyw. ‘1. zleceniodawca 2. inwestor [SPWP], *girante* ekon. ‘indosant, żyrant’ [WSWP], prawn. *testante* ‘testator’ [WSWP], jęz. *parlante* ‘użytkownik języka’ [WSWP], kość. *consacrante* ‘konsekrator’ [WSWP], prawn. *citante* ‘powód, powódka’ [SPWP], *scontante* bank. ‘dyskonter’ [WSWP], *mutuante* prawn. ‘pożyczkodawca’ [WSWP, SPWP]). Odpowiednik terminologiczny przytaczany jest też z dodatkowym objaśnieniem w nawiasie (typu *accettante* bank. ‘akceptant (weksła)’ [WSWP] lub handl. ‘akceptant (osoba przyjmująca zobowiązanie zapłacenia weksła)’ [SPWP]; *girante*

handl. 'indosant, żyrant (*osoba odstępująca <przenosząca> prawa z papieru wartościowego na inną osobę, posiadacz weksla*)' [SPWP]).¹⁷

Wśród ekwiwalentów o charakterze opisowym, wykorzystujących przejrzystość semantyczną włoskich terminów, można wyróżnić grupę odpowiedników mających postać swoistego przeformułowania, w których zastosowane zostały formy polskiego imiesłowu przymiotnikowego. Charakterystyczne dla tej grupy jest doprecyzowanie polegające na wprowadzeniu dodatkowych informacji przez określenie podmiotu wykonującego czynność za pomocą – mniej lub bardziej ogólnych – terminów (*osoba, świadek, podmiot itp.*) i/lub dopełnienia, jak w przykładach: *accollante* pr. cyw. 'podmiot <osoba trzecia> przejmująca cudzy dług poprzez zobowiązanie się względem dotychczasowego dłużnika' [SPWP], *alienante* pr. cyw. 'osoba przenosząca własność, sprzedawca, zbywający' [SPWP] i podobnie *alienante* prawn. 'osoba alienująca <odstępująca, przekazująca, sprzedająca> (np. *majątek*)' [WSWP], *depositante* prawn. 'świadek składający zeznanie' [SPWP], *comunicante* rel. 'ksiądz <kapłan> udzielający komunii' [WSWP], *adottante* 'adoptujący (*osoba adoptująca dziecko*)' [STP], *assicurante* prawn. 'strona zawierająca umowę o ubezpieczeniu' [WSWP]). Ostatni typ reprezentują nieliczne przykłady, w których polskie ekwiwalenty słownikowe mają postać zdania względnego (typu *inadempiente* pr. cyw. 'podmiot, który nie wykonał ciężącego na nim zobowiązania' [SPWP]).¹⁸

Analiza polskich odpowiedników dla badanej grupy terminów odimiesłowowych potwierdziła funkcjonowanie w języku polskim różnych typów ekwiwalentów, przy czym – szczególnie w grupie o charakterze opisowym – stosowane są różne rozwiązania dla tego samego terminu, jak w przypadku wspomnianego wcześniej terminu *inadempiente*, czy leksemu *affiliante*, którego odpowiedniki realizują odpowiednio postać zdania względnego 'osoba, której zostaje oddany na wychowanie małoletni' [SPWP] i 'osoba, której sąd powierzył małoletniego na wychowanie (*rodzic zastępczy*)' [STP] oraz postać przeformułowania imiesłowowego 'adoptujący, osoba adoptująca (dziecko)' [WSWP]. Podobnie dla terminu *accreditante*, oprócz odpowiedników terminologicznych typu 'kredytodawca' [WSJS, STP], wykorzystano odpowiednik imiesłowowy 'otwierający akredytywę, kredytodawca' [SPWP].

Analiza ilościowa polskich ekwiwalentów, przeprowadzona w oparciu o słowniki dwujęzyczne i uwzględniająca 69 włoskich leksemów terminologicznych spełniających kryteria definicyjne osobowego wykonawcy czynności, pozwoliła ustalić przybliżony udział procentowy wyszczególnionych dwóch typów polskich ekwiwalentów, który kształtuje się w następujący sposób: wyłącznie terminologiczne odpowiedniki zastosowano dla 33 leksemów, co stanowi 48% badanych jednostek, wyłącznie opisowe dla 18 leksemów, co stanowi 26% badanych jednostek. W pozostałych 18 przypadkach zastosowane zostały obydwa typy ekwiwalentów (26%).

6. Wnioski

Problemy związane z odnalezieniem odpowiedników terminologicznych w przypadku badanej grupy terminów wiążą się zarówno ze stosunkowo niewielką liczbą słowników specjalistycznych dla analizowanej pary języków, jak i ze specyfiką semantyczno-funkcjonalną samych terminów. Przeprowadzona analiza

17 W przypadku leksemów *parlante* i *consacrante* WSWP odnotowuje też polskie odpowiedniki w postaci imiesłowowej i opisowej, odpowiednio: 'mówiący' i 'biskup udzielający święceń'.

18 Ten sam leksem w WSWP został oddany z zastosowaniem imiesłowu: 'osoba nie wywiązująca się (z czegoś)'.

kontrastywna nie jest kompletna i wymaga uzupełnienia zarówno w odniesieniu do formacji utworzonych od imiesłowu przymiotnikowego czynnego jak i w zestawieniu z formami pochodzącymi od innych form imiesłowu.¹⁹ Niemniej jednak, nawet fragmentaryczne ujęcie wyraźnie wskazuje, że odnotowane w słownikach dwujęzycznych terminy reprezentowane przez włoskie formacje odimiesłowowe wskazujące osobowego wykonawcę czynności posiadają w języku polskim zarówno odpowiedniki terminologiczne o różnym stopniu leksykalizacji (59,6% wszystkich zastosowanych ekwiwalentów), jak i odpowiedniki o charakterze opisowym (realizowane w postaci składniowo rozbudowanej jako przeformułowania i zdania względne). Te ostatnie stanowią 41,4% wszystkich zastosowanych odpowiedników leksykograficznych. Odrębną kategorię stanowią terminy włoskie niewystępujące w słownikach, w przekładzie których pomocne może być wykorzystanie jednej z wymienionych wyżej strategii opisowych.

Bibliografia

- Dardano, Maurizio (2009) *Costruire parole. La morfologia derivativa dell'italiano*. Bologna: Il Mulino.
- Gnyś, Urszula (2018) „Słowniki włosko-polskie i polsko-włoskie na przełomie XX i XXI wieku – próba bibliografii”. [W:] *Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*. Nr 17; 105–117.
- Grzegorzczkova, Renata, Jadwiga Puzynina ([1984] 1999) „Słowotwórstwo. Problemy ogólne słowotwórstwa. Rzeczownik”. [W:] Renata Grzegorzczkova, Roman Laskowski, Henryk Wróbel (red.) *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; 361–468.
- Konieczny, Jerzy (1987) *Dizionario polacco-italiano del codice civile polacco*. Neapol: Edizioni Scientifiche Italiane.
- Kozłowska, Zofia (1995) *O przekładzie tekstu naukowego (na przykładzie tekstów językoznawczych)*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kwapisz-Osadnik, Katarzyna (2012) *Podstawowe wiadomości z gramatyki polskiej i włoskiej. Szkic porównawczy*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Lo Duca, Maria Grazia (2004) „Derivazione nominale denominale. Nomi di agente”. [W:] Maria Grossmann, Franz Rainer (red.) *La formazione delle parole in italiano*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag; 191–218.
- Lo Duca, Maria Grazia (2004) „Derivazione nominale deverbale. Nomi di agente”. [W:] Maria Grossmann, Franz Rainer (red.) *La formazione delle parole in italiano*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag; 351–364.
- Luraghi, Silvia (1999) „Il suffisso – ante/–ente in italiano: fra flessione e derivazione”. [W:] Mioni Alberto, Vanelli Laura (red.) *Atti del XXXI Congresso SLI*. Roma: Bulzoni; 261–272.
- Podlaska, Daniela, Iwona Płóciennik (2002) *Leksykon nauki o języku*. Bielsko-Biała: PPU Park.
- Pronińska, Aleksandra (2017) „Morfologia lessicale e participio presente nel linguaggio giuridico: un approccio contrastivo italiano/polacco”. [W:] *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura*. Nr 9 (3); 43–53.
- Ricca, Davide (2004) „Il suffisso – nte”. [W:] Maria Grossmann, Franz Rainer (red.) *La formazione delle parole in italiano*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag; 430–435.
- Saloni, Zygmunt, Marek Świdziński (1998) *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

19 Mam na myśli weryfikację semantyczno-funkcjonalną potencjalnych par rzeczowników (na *nte*, *ndo*, *to*) pochodzących od tej samej podstawy słowotwórczej w kontekście polskich odpowiedników zarówno słownikowych, jak i tekstowych.

- SPWP: Grelewicz-La Mela, Małgorzata, Beata Nuzzo (2003) *Słownik prawniczy włosko-polski*. Warszawa: Dom Wydawniczy ABC.
- STP: Kwiatkowska, Halina (2011) *Słownik terminologii prawniczej włosko-polski, polsko-włoski*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Turchi, Barbara (2012) *Leksykon terminów prawniczych. Dizionario dei termini giuridici*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Waszakowa, Krystyna ([1993] 1996) *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki z formantami paradygmatycznymi*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Widłak, Stanisław (1999) *Formy i struktury. System morfologiczny i składniowy współczesnego języka włoskiego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- WSWP: *Wielki słownik włosko-polski (2001-2010)* Cieśla, Hanna, Elżbieta Jamrozik, Radosław Kłos, Jolanta Sikora Penazzi, Ilona Łopieńska. Warszawa: Wiedza Powszechna; (vol.1-4).

Źródła internetowe:

- DM: Dizionario italiano De Mauro. Online: <http://dizionario.internazionale.it> [data dostępu: 28.9.2020].
- Vocabolario Treccani. Online: <http://www.treccani.it/vocabolario/> [data dostępu: 28.9.2020].